

LBRIS

We know
books

POLIS

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

Volum X, Nr. 2 (36), Serie nouă, martie-mai 2022

SUMAR

EDITORIAL	5
Mintea captivă în vremuri de urgie sau lupta pentru limpezirea minții	5
Anton CARPINSCHI	
FAKE NEWS. O ARMĂ ÎN RĂZBOIUL INFORMAȚIONAL	27
Război (informațional) și pace?	27
Alina BĂRGĂOANU, Cătălina NASTASIU	
Războaie informaționale, <i>Fake News</i>, Ministerul Adevărului și provocările „<i>deep fakes</i>”	35
Alexandru LĂZESCU	
Nevoia de instrumente și abordări adecvate. Teoria inoculării, un vaccin pentru <i>fake news</i>	53
Alexandru MURARU	
Fenomenul <i>Fake News</i> și manipularea informațională în declanșarea marilor catastrofe din secolul XX	63
Enache TUȘA	
Provocările jurnalismului în era digitală: dezinformare, militantism, propagandă. Cenzură și <i>fake news</i> în timpul războiului din Ucraina	77
Antonio MOMOC	
Camuflarea dezinformărilor Kremlinului în narațiuni aparent românești	93
Marian VOICU	
Narațiuni ale dezinformării și <i>fake news</i> utilizate de Rusia până la invadarea Ucrainei	99
Marin GHERMAN	
How much the war in Ukraine affects Romanians and how much of it is fake news: the panic over product prices	111
Radu Gheorghe MAGDIN	

FAKE NEWS. O ARMĂ ÎN RĂZBOIUL INFORMAȚIONAL

Război (informațional) și pace?

[(Information) war and peace?]

Alina BĂRGĂOANU
Cătălina NASTASIU

Abstract: *For the past few years, the issues surrounding the disinformation, propaganda and hostile information campaigns have gained a lot of traction in public conversations, along side with concerns around the technological mega-changes in the information eco-system and the migration of social and political discourse to digital platforms. The COVID-19 pandemic and the current information war waged against the Western political and cultural space in the context of the invasion of Ukraine have exposed these irreversible mega-changes, thus raising more fundamental questions in public and elite conversations in Western societies, such as: „is information peace the opposite of information war?”, „is disinformation a problem to be resolved or managed?”, „does the West have a disinformation problem or a functionality problem”?*

Keywords: *disinformation, information eco-systems, propaganda, information warfare.*

Introducere. De la *fake news* la dezordine informațională

În ultimii ani, interesul pentru dezinformare, propagandă, război informațional, campanii informaționale ostile, dezordine informațională a crescut în mod constant. Termenul popular sub care au fost reunite astfel de fenomene și care s-a impus la nivelul utilizării comune este cel de *fake news*. Subiectele menționate au

devenit de interes global mai ales din 2016, odată cu rezultatul referendumului de ieșire a Marii Britanii din Uniunea Europeană și cu rezultatul alegerilor prezidențiale din SUA din același an, mai ales că eticheta de *fake news* a fost una frecvent utilizată de candidatul, ulterior Președintele Donald Trump, cu referire la mass media mainstream ostile candidaturii, respectiv mandatului.

Totuși, termenul de „fake news” a fost abandonat de literatura de specialitate și de documentele de politici, pe considerentul că a fost foarte mult politizat și transformat într-o armă retorică de decredibilizare a partenerilor de discuție și, mai ales, a mass media mainstream. Dar interesul pentru fenomen s-a menținut și a explodat pur și simplu în perioada pandemiei, când amenințarea pe care o poate constitui dezinformarea la adresa sănătății publice și individuale a fost puternic dezbătută, documentată și conștientizată.

În acest moment, fenomenul mai amplu despre care se discută este cel de dezordine informațională, iar, în cadrul acesta mai larg, dezinformarea este studiată cu înțelesul de informații sau conținuturi false, eronate, înșelătoare, puse în circulație cu bună știință și în mod repetat pentru a induce în eroare, a aduce prejudicii unei persoane, unui grup, unei comunități sau societăți. O tipologie cuprinzătoare a dezinformării din mediul online pornește de la definiția¹ folosită în documente programatice aprobate la nivel european; potrivit acestei definiții, dezinformarea se referă la „o serie de informații al căror caracter fals sau înșelător poate fi verificat”, mai mult, aceste informații sunt, în mod cumulativ, „create, prezentate și diseminate pentru a obține un câștig economic sau pentru a induce publicul în eroare în mod deliberat” și au potențialul de a „provoca un prejudiciu public”.

Astăzi, în mediul online, marcat de transformări tehnologice majore,

fenomenul dezinformării cunoaște ipostaze dintre cele mai variate. Cercetătorii în domeniu includ în spectrul dezordinii informaționale mai multe forme de manifestare ale sale. Astfel de forme de manifestare ale dezinformării (*disinformation*) și ale informării eronate (*misinformation*)² se referă, dar nu se limitează, la: conținuturi false, complet sau parțial fabricate, manipulare foto-video, conținut impostor, care mimează surse legitime de știri și informații. Potrivit autorilor citați, o distincție importantă trebuie operată între *misinformation* (informații care pot fi false, eronate, dar sunt puse în circulație fără intenția de a induce în eroare sau de a produce efecte dăunătoare), *disinformation* (cu înțelesul precizat anterior) și *malinformation* (informații care pot fi adevărate, factuale, dar care sunt folosite în mod strategic pentru a distorsiona sau a induce în eroare; aici pot intra scurgerile de informații către presă, informațiile scoase din context, informațiile vechi reciclate și readuse în spațiul public atunci când există un interes³).

Dezinformarea și transformările produse de tehnologie

La originea fenomenului mai larg de dezordine informațională și a celui mai precis de dezinformare se află schimbările produse de explozia platformelor digitale. Pe scurt, această explozie a tehnologiilor online a dislocat mass media mainstream din postura de intermediari recunoscuți,

legitimi, ai informației și a permis producerea, diseminarea și amplificarea conținutului fără niciun filtru editorial. Mai mult, felul în care funcționează platformele digitale a permis ca amplificarea să se facă nu doar organic (ca urmare a participării la conversațiile online a unor persoane reale), ci și prin amplificare și personalizare algoritmice (bombardarea utilizatorului cu un conținut pe care acesta deja îl preferă, preferințele fiind deduse din comportamentul digital anterior) și prin amplificare artificială (fabrici de trol, de boți, soft-uri de amplificare a *engagement*-ului, *fake crowds*, *fake followers*, dicționare și colecții de citate și de răspunsuri prefabricate etc.).

După cum se arată și într-un raport publicat recent de Centrul pentru Securitate și Tehnologii Emergente, astăzi, o campanie de dezinformare începe adesea cu „o analiză detaliată a comunității sau a grupului-țintă și a mediului său informațional, pentru a se putea adapta mesajelor acestora”⁴. Potrivit autorilor raportului, campaniile de dezinformare se desfășoară în mai multe etape. Acestea încep cu activitățile de supraveghere a mediului și de asigurare a unui flux neîntrerupt de conținuturi, de la postări, texte voluminoase, până la fotografii, mime și videoclipuri. Odată ce este asigurată această „infrastructură”, mesajele și narațiunile campaniilor de dezinformare sunt amplificate cu ajutorul rețelelor de boți, algoritmilor și tehnicilor de inginerie socială⁵.

Ultimele tehnologii, în special cele legate de Inteligența Artificială și

de posibilitatea de colectare, înmagazinare și prelucrare a seriilor mari de date, au deschis oportunități care nici nu puteau fi imaginate cu doar zece ani în urmă. În același timp, aceste tehnologii au deschis și calea către posibilitățile de manufacturare a realității, chiar de ștergere a granițelor dintre ceea ce este real și ceea ce este hiper-real, noțiunea de „realitate computerizată” fiind mai mult decât o exprimare inspirată. Aici putem include și tehnologia *deepfake*, capabilă să genereze, cu ajutorul Inteligenței Artificiale, fotografii și conținut audio-video cu un pronunțat aer de autenticitate, ca și cum ar fi vorba despre fotografii sau video-uri reale. Tehnologia este considerată problematică, date fiind prejudiciile pe care conținuturile audio-video veridice, dar fabricate, le pot aduce atât persoanelor aflate în poziție de decizie, cât și persoanelor obișnuite.

Bătălia pentru interpretarea dominantă

În timpul pandemiei, mass media mainstream/tradiționale din întreaga lume occidentală s-au aflat sub atac predilect, acuzate, în bloc, că fac parte din „conspirația globală”, că sunt „plătite sau corupte” pentru a susține doar punctele de vedere oficiale, „globaliste”, că „cenzurează” vocile incomode, chiar că „dezinformează”, transmit *fake news*. Aceste aspecte reliefează potențialul de destabilizare pe care îl prezintă informarea eronată, înșelătoare, de tip *clickbait* sau superficială („*cheap speech*”), în spe-

cial, în raport cu mass media mainstream profesioniste, cu știința, medicina sau tehnologia. Conceptul de „*cheap speech*”, lansat de Eugene Volock în 1995, se referă la fenomenul prin care „tot mai multe persoane – bogate sau sărace, populare sau nepopulare, banale sau originale, vor putea pune în circulație, fără nici un obstacol, propriile lor mesaje”⁶. Astăzi, 25 de ani mai târziu, Richard Hasen extinde conceptul lui Volokh de „*cheap speech*”, definindu-l drept „informații care, pe de o parte, sunt ieftin de produs, iar, pe de altă parte, sunt ieftin de consumat, dețin o valoare socială semnificativ scăzută”.

În pandemie, am constatat că efectul acestor forme de „informare superficială” (forma mai benignă) și informare eronată sau vădit înșelătoare poate fi devastator, ducând chiar la pierderi de vieți omenești. Pe lângă aceste costuri incalculabile ale pierderii de vieți omenești, printre cele mai insidioase efecte ale dezinformării, informării eronate și informării superficiale se numără neîncrederea, suspiciunea generalizată, lipsa coeziunii, incapacitatea de acțiune comună, aspecte care pot bloca o societate. Ideea dominantă a unui articol publicat de Robert Misik⁷ relevă modul în care polarizarea zguduie societățile din întreaga lume (occidentală), afundându-le într-o criză a încrederii, o criză a raportării la fapte și adevăr și o criză de reprezentare. Această polarizare simultan emoțională și cognitivă se poate manifesta și poate izbucni pe orice subiect mai mult sau mai puțin

controversat, fie că vorbim despre ideologii și opțiuni politice, migrație, drepturile femeilor și ale minorităților, energie, schimbări climatice, finanțe, economie sau chiar stil de viață. După cum menționează Robert Misik, sentimentul de înstrăinare față de sistemul politic tradițional și neîncrederea masivă în reprezentanții acestui sistem, chiar exasperarea la adresa acestor reprezentanți, au și izvoare legitime: „există o exasperare față de sistem din partea oamenilor care, adesea pe bună dreptate, nu se mai simt reprezentați sau măcar băgați în seamă de către acesta”. Cu toate acestea, formele de manifestare ale acestei exasperări sunt, adesea, pervertite și se cuplează cu o adevărată „revoltă împotriva rațiunii”⁸, o punere sub semnul întrebării a avansurilor tehnologice și științifice, o subminare generalizată a încrederii în știință, inovație tehnologică, în rațiune și cunoașterea de tip expert.

Pandemia ne-a arătat că, la nivel global, există o uriașă competiție pentru interpretare, pentru impunerea perspectivei dominante: care sunt originile pandemiei?; cine a reacționat mai prompt și mai eficient la această provocare de proporții globale?; care model politic este mai potrivit pentru a face față unor astfel de provocări? Această „competiție pentru interpretare” continuă, la cote dramatice, și în contextul războiului din Ucraina, dublată fiind de utilizarea tacticilor ce țin de dezinformare, propagandă și război hibrid⁹: exploatarea tehnologiilor digitale și a rețelilor sociale pentru subminarea adversarului, lansarea de atacuri cibernetice cu scopul de a

crea confuzie, panică și neîncredere, cultivarea ambiguității, a incertitudinii, a suspiciunii, a haosului informațional și emoțional. Potențialele rute pe care războiul informațional poate înainta, mai ales în contextul prelungirii, chiar și sub forme intermitente, a confruntării militare sunt, printre altele: fragmentarea spațiului public global; pierderea monopolului asupra acestui spațiu global de către lumea occidentală și interpretările sale dominante; criza globală a reprezentării politice (și nu doar politice); nivelul de polarizare cognitivă și emoțională din unele societăți occidentale; digitalizarea ca proces ireversibil; migrația, tot aparent ireversibilă, a discursului politic și social în mediul digital, pe platformele digitale; instabilitatea instalată la nivel regional și chiar global tocmai ca efect al hiperconectivității care decurge din digitalizare.

Concluzii

Combaterea sau încetinirea fenomenelor complexe de dezinformare, propagandă ostilă și război informațional reprezintă demersuri ce ar trebui să implice întreaga societate, de la autorități, lideri de opinie, specialiști din sfera educației, până la jurnaliști și reprezentanți ai companiilor tehnologice. În mod ideal, astfel de demersuri ar trebui să evite polarizarea, demonizarea sau ostilizarea, de cele mai multe ori din necunoaștere, a publicurilor susceptibile la dezinformare. După cum se arată și în Raportul Institutului Aspen despre dezordinea informațională¹⁰, proble-

ma dezinformării și a știrilor false, deși se manifestă concret în planul comunicării, își are rădăcini adânci în planul social, tehnologic și cultural, iar o criză doar parțial înțeleasă, cum este actuala criză a spațiului public, nu poate fi rezolvată decât tot parțial. Același raport arată și că o eventuală ambiție de „eradicare” completă a fenomenelor despre care vorbim este problematică; în schimb, scopul ar trebui să fie protejarea publicurilor vulnerabile, a comunităților marginalizate economic și social; rescrierea contractului social pentru a ține cont de prefacerile economice, sociale, culturale, tehnologice aflate în curs.

Pandemia și războiul din Ucraina prilejuiesc formularea, din ce în ce mai explicită, a unor interogații incomode, pe care conversațiile publice sau conversațiile de la nivelul elitelor le-au evitat până la confruntarea cu aceste două discontinuități majore. Dezinformarea este o problemă care ar trebui „rezolvată”, „combătută” sau doar „limitată”, „îngrădită”? Dincolo de rădăcina tehnologică evidentă a polarizării cognitive și emoționale care caracterizează unele societăți occidentale, cum explicăm, totuși, scindarea acestora până la stadiul de imposibilitate de a mai împărtăși un set chiar minimal de fapte, interese și interpretări comune? Opusul războiului informațional purtat, de ceva timp, împotriva modelului politic și cultural occidental poate fi pacea informațională sau pășim într-o perioadă în care aceste categorii nu mai reflectă neapărat o realitate binară, ci mai degrabă un continuum? Sunt tot atâtea dileme și întrebări, a căror

dezlegare va trebui oferită sub presiunea tocmai a fenomenelor și discon-

tinuităților care le-au creat.

Note

- ¹ Comisia Europeană, *Codul UE de bune practici privind dezinformarea*, 26 septembrie 2018, p. 1, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/code-practice-disinformation> (accesat pe 29 mai 2022).
- ² Claire Wardle, Hossein Derakhshan, *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report*, 2017, p. 17, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (accesat pe 28 mai 2022).
- ³ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, *op. cit.*, p. 20.
- ⁴ Katerina Sedova, Christine McNeill, Aurora Johnson, Aditi Joshi, Ido Wulkan, *AI and the Future of Disinformation Campaigns*, Center for Security and Emerging Technology, 2021, p. 11, <https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/CSET-AI-and-the-Future-of-Disinformation-Campaigns.pdf> (accesat la 28 mai 2022).

Bibliografie

Aspen Institute, „Commission on Information Disorder Final Report”, 15 noiembrie 2021, <https://www.aspeninstitute.org/publications/commission-on-information-disorder-final-report/>.

BILAL, Arsalan, „Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote”, în *NATO Review*, 30 noiembrie 2021,

⁵ *Ibidem*, p. 25.

⁶ Jeff Kossef, „Confronting Misinformation in the Age of Cheap Speech”, *Lawfare*, 10 mai 2022, <https://www.lawfareblog.com/confronting-misinformation-age-cheap-speech> (accesat pe 29 mai 2022).

⁷ Robert Misik, “The revolt against reason”, în *Social Europe*, 6 decembrie 2021, <https://socialeurope.eu/the-revolt-against-reason> (accesat pe 29 mai 2022).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Arsalan Bilal, „Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote”, *NATO Review*, 30 noiembrie 2021, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html> (accesat pe 29 mai 2022).

¹⁰ Aspen Institute, „Commission on Information Disorder Final Report”, 15 noiembrie 2021, <https://www.aspeninstitute.org/publications/commission-on-information-disorder-final-report/> (accesat pe 28 mai 2022).

<https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>.

Comisia Europeană, *Codul UE de bune practici privind dezinformarea*, 26 septembrie 2018, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/code-practice-disinformation>.

KOSSEF, Jeff, „Confronting Misinformation in the Age of Cheap

- Speech”, *Lawfare*, 10 mai 2022, <https://www.lawfareblog.com/confro-nting-misinformation-age-cheap-speech>.
- MISIK, Robert, „The revolt against reason”, *Social Europe*, 6 decembrie 2021, <https://socialeurope.eu/the-revolt-against-reason>.
- SEDOVA, Katerina, MCNEILL, Christine, JOHNSON, Aurora, JOSHI, Aditi, WULKAN, Ido, *AI and the Future of Disinformation Campaigns*, Center for Security and Emerging Technology, 2021, <https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/CSET-AI-and-the-Future-of-Disinformation-Campaigns.pdf>.
- WARDLE, Claire, DERAKSHAN, Hossein, *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report*, 2017, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-researc/168076277c>.